

Müfit Yüksel Ana dilde eğitim ve Kürtçede alfabe/implâ meselesi-1

21.09.2013 08:00 Yeni Şafak

Kürt sorununa ilişkin çözüm sürecinde son dönemde en fazla tikanıklığa neden olduğu söylenen konu anadilde eğitim sorunu.. Bir kavmin veya topluluğun kendi anadilini her alanda kullanabilme özgürlüğü temel bir haktır. Bunda şüphe yok. Ancak, son dönemlerde bunun temel bir hak talebi olarak değil, çatışmacı bir propaganda aracı olarak, süreci sabote etmeye, geriye sardırmaya yönelik olarak kullanıldığı da bir gerçek. Böyle olmasaydı, hükümete 'üç ay zarfında bu talebi, ilkokuldan üniversiteye kadar tahakkuk ettir, aksi takdirde süreç biter' tarzında ultimatoma gibi mesajlar verilmezdi. Tarihten gelen böyle bir sorunun üç ay içerisinde tümü ile çözülmesi beklenemez. Zaman içerisinde kademeli bir şekilde çözülebilecek bir sorunun üç ayda çözümlenip tahakkukunu dayatmak iyi niyetli bir girişim değildir.

Kürtçe, Kürt lisanı Ön Asya'nın Kadim dillerinden biridir. Eski Pro-Aryen Kafkas ve İran dilleri ile akraba bir lisan.. Kürtçe'nin tarihte Akad ve Elam lisanları ve eski Pehlevice ile de bağlantısı sözkonusu. Tarih sahnesine ilk çıkış yerleri Zagros dağ silsilesi ve çevresi olan, Kürtlerin Kassitlerle, hatta Çeçenlerle akraba bir kavim olduğu çeşitli kaynaklarda zikredilmektedir. (Kafkas kavimleriyle ilgili bkz. İsmail Berkok, Tarihte Kafkasya, 1958; Ahmed Cevdet Paşa, Kırım Ve Kafkas Tarihçesi, Matbaa-i Ebuzziyâ, 1307) Bölgedeki diğer diller ile karşılaştırıldığında, Farsça'ya nazaran çok daha kadim/antik dil özelliklerini barındırdığı görülebilmektedir. Bugün Farsça'da Feminine /Masculine (Müennes-Müzekker) ayırımı bulunmazken Kürtçede-özellikle izâfet terkiplerinde- bulunması, V, B sesleri değişimi bunun açık göstergeleridir. Kürtçe'deki âv'ın Farsça'da âb'a, xav'ın hâm'a dönüşmesi gibi.

Kürtçe, kadim bir lisan olmakla beraber, zaman içerisinde daha çok dağlık arazilerde göçebe ve yarı göçebe hayatı yaşayan Kürtlerin içinden tarihte büyük ve uzun süreli hanedanlar çıkmadığı için, saray dili/yazışma dili olarak gelişme gösterememiş. Kürtlerde, İslâm tarihinde Bâd bin Dostik ve Hasan bin Mervan'ın kurduğu Mervânî devleti(984-1085) ile Necmeddin Eyyub Ve Selahaddin Eyyubî'nin kurduğu Eyyubî devleti (1171-1348) dışında büyük çapta, geniş bir coğrafyaya yayılan hanedanlıklar kurulamadı. Bu iki hanedan da uzun süre devam etmediği için sarayda, özellikle Mervânî sarayında, konuşulan Kürt dili, yazışma dili haline gelemedi. Her iki büyük hanedanın zeval bulmasının ardından Kürtler arasında, Anadolu Selçuklu devletinin yıkılışı akabinde oluşan Anadolu beylikleri gibi, irili-ufaklı beylikler oluştu. Kürtler arasında daha sonra bu beylikleri bir araya toplayacak büyüklükte bir hanedan tarih sahnesine çıkmadı.

Kürtçe, Beluçça ve Peştunca örneğinde olduğu gibi bölgesel anlamda yaygın konuşma/anlaşma dili haline gelirken, sözlü kültürü büyük bir gelişme gösterirken, yaygın yazı/yazışma dili anlamında önemli gelişme kaydetmemiştir. Kürtçe, Beluçça ve Peştunca gibi diller, neredeyse bu neviden diller olarak aynı zamanda coğrafi anlamda çeşitli kültür ve medeniyetlerin kesişme ve çakışma noktalarında bulduklarından, sözlü kültür ve gelenek bağlamında bir hayli gelişme göstermişlerdir. O yüzden bu dillerde şiirsel özellikte kâfiyeli deyimler çoklukla bulunmakta ve kullanılmaktadır. Anılan diller şiir, fesahat ve belâgat sözlü gelenekte gelişkin ve zengin olmasına karşın, saray dili anlamında yazı/yazışma dili olamamışlardır. Bu yüzden Kürtler başta olmak üzere bu topluluklardan yetişen ilim kültür ve irfan mensupları yazılı eserlerini, şahsi mektupları dahil olmak üzere, İslam dünyasının Lingua Francası olan Arapça veya Farsça olarak kaleme almışlardır.70'li 80'li yıllarda dahi Kürt mollaları mektuplarını Arapça kaleme almaktaydılar. Bugün bile bir kısım Kürt mollaları eserlerini Arapça olarak kaleme almaktadır. Mezar taşlarındaki kitabeler büyük oranda Arapça olarak

yazılmaktadır. Hatta Hint Müslümanları da 20. Yüzyılın ilk yarısına kadar eserlerini Arapça ve Farsça olarak kaleme almışlardır.

Kürtçe'de bugün elimize geçen ilk kaynaklar 15. Yüzyıla aittir. Abdurrahman Kasımlo, Cemşid Bender gibi akademik disiplinleri olmayan yazarlar ideolojik-ulusalcı bir tutumla Hz. Ömer dönemine ilişkin tabletlerden söz ediyorlarsa, elde hiçbir veri ve kanıt bulunmamaktadır. Konuşma dili olarak Cahiliyye devri Arapçası gibi zengin bir dil haline gelen Kürtçe'de daha çok sözlü gelenek, şiir, ve halk ve tasavvuf edebiyatı ön plana çıkmıştır. Nitekim Kürtçe'de elimizdeki ilk kaynaklar da bu yöndedir. Molla Ahmed el-Cezeri ve Feqiyé Teyran (Asıl Adı Mehmed Emin. 1031/1621-22 vefat tarihli Orijinal mezar taşı son günlerde dostumuz Veysel Bozkurt tarafından bulunmuştur. Mezar taşı üzerindeki Arapça kitabeyi şu şekilde tercüme ettik: 'Bu 'kabir' mutlu, merhûm ve mağfur, Allahu Taâla'nın Rahmetine muhtaç, Feka/Feqe Teyran olarak meşhur olan, Mehmed Emîn'nindir. Fi Sene 1031') gibi zâtlara ait Kürtçe metinler Tasavvufi içerikli manzum eserlerdir. 1061/1650-51 doğumlu olan Şeyh Ahmed bin İlyas El-Hânî'nin eserleri de yine manzum eserlerdir. Yanısıra, İslam tarihi boyunca Kürtler arasında muhtemelen bu tür Kürtçe eserler kaleme alan Molla ve mutasavvıflar çok olmuşsa da maalesef eserleri yazılı olarak günümüze gelmemiştir. Özellikle son yüzyılda Kürtler arasında tarihi, tarihi eserleri ve eski yazma eserleri koruma konusunda bir bilincin gelişmemiş olmasının da bunda etkisi büyük. Yanısıra Kürt örgütlenmeleri arasında, Tek-Parti dönemi Resmi ideolojisine ve ulusalcılığına öykünme şeklinde yaygınlaşan modern totaliter ulusalcı anlayış, Arap-İslâm harfi karşıtlığı, mâzi karşıtlığı, toptancı/sloganik yaklaşım Kürtler arasında tarihe önem verilmesini engellemekte, gelenek ve geçmişle bağlarını koparmaktadır. Bu yüzden Arap-İslâm harfli Kürtçe yazma/yazılı eserler, 12 Eylül ihtilali akabinde askeri rejimin bazı kütüphanelerden aldıklarını hariç tutarsak, gün geçtikçe kaybolup sanki bilinçli ve sistematik bir şekilde ortadan kaldırılmaktadır.

Ana dilde Eğitim Ve Kürtçede Alfabe/İmlâ Meselesi-2 28 Eylül 2013, 11:54

Kur'ân-ı Kerîm'in 96. Alak Suresinde,

'Ve oku en Kerim olan Rabbinin adıyla, ki kalemle (Yazmayı) öğretti. İnsana bilmediğini öğretti.' (Alak, 3-5) âyet-i kerîmelerini Kurtubî tefsiri üç kavil üzere tefsir eder. Ka'bu'l-Ahbâr'ın kavline göre kalemle yazmayı ilk öğrenip yazan Hz. Adem'dir(a.s). Ayet-i Kerime ona işaret eder., Dahhâk'ın kavline göre bu âyet kalemle ilk yazı yazan İdris (a.s)'a işaret eder. Üçüncü kavle göreyse, bu âyet-i kerîme insana bilmediğinin öğretilmesi, kalemle yazı yazmanın öğretilmesi Cenab-ı Hakk'ın (C.C) tüm insanlara nimetidir. Dolayısıyla bu âyet-i kerime kalemle yazı yazmayı öğrenen tüm insanları içerir denmektedir. (Kurtubî,Tefsir, Cilt. 22, Shf. 378). İmam Celâleddin Abdurrahman Es-Suyûtî (Vefatı: 911/1505), ünlü Celâleyn Tefsirinde 4. Âyet-i kerimenin tefsirinde, İnsanlık âleminde ilk kalemle yazı yazanın İdris (A.S) olduğunu kaydeder.'Husnu'l-Muhazara Fi Ahbâri Misr Ve'l-Kâhire' adlı eserinde de Hermes'in İdris (a.s) olduğunu belirtir.(Mısır, 1967, shf.31)

Bu yüzden yazı , sözün şekillerle yazıya dökülmesi insanlık tarihi kadar eskidir. Dünyanın çeşitli yerlerinde eski mağaralarda kayalara çizilen insan,hayvan ve eşya figürlerinden tutun, Mısır'da Hiyeroglif, Mezopotamya ve Batı İran'da Çivi yazıları günümüze gelebilen en eski örneklerdir . Buna Finike, Nabtî, Nebati yazıları ilave edildiğinde örnekleri bir hayli artar. Eski Mısır'da gelişen Hiyeroglif yazısı, tabii çevrede görülen eşyanın resmi/tasviri olarak geliştirilmiştir. Zaman içerisinde kuş,çiçek,ağaç, dağ, ırmak, vadi, balık vs. hayvanat, nebatat ve eşyanın resmedilmesi ile yazıya dökülen söz, daha basit şekillere dönüşerek gelişme göstermiştir.Mezopotamya'da ise çizgisel geometrik şekillerden oluşan çivi yazısı yaygınlık kazanmıştır. Daha sonraları ise, İbrani, Nabtî, Yunan, Arabi ve Süryani-Arami alfabeleri gelişme göstermiştir.

Yazının şekillenim ve gelişme süreci Allah'ın (C.C) bahsettiği tabii çevre ve fitrat ve bununla uyumlu istidat çerçevesinde şekillendiği gibi, Vahy temelli Kutsal/mukaddes metinler ile de yaygınlık kazanırdı. Sonraları ise, güçlü medeniyetlerin, imparatorlukların genişleme alanları ile paralel olarak yazıları gelişme ve yaygınlık kazanmaktaydı. Yunan ve Latin alfabelerinin yaygınlaşması bu şekilde olmuştur. Philip oğlu İskender ile başlayan Helenistik dönem Yunan dili ve alfabesinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamış, Roma imparatorluğu ise, genişleme alanında Latin dili ve alfabesini hakim kılmıştır. Önceleri, miladi 1. Yüzyılda Filistin ve çevresinde yaygın bir şekilde kullanımda olan Arami lisanı ve alfabesi ile yazıya geçirilen İncil nüshaları zaman içerisinde Yunanca ve Latince olarak kaleme alınmış. Ortodokslar'da Yunanca, Katoliklerde Latin dili ile Kutsal metinler yazılıp okunmuştur. Doğu Avrupa'da Yunan ve buna bağlı Kril, Orta ve Batı Avrupa'da ise Latin alfabesinin hakim olması da bunun sonucudur.

Hristiyan topluluklarda Kitâb-ı Mukaddes bu toplulukların bağlı oldukları kiliselerin benimsediği dillerde yazılıp okunurdu. Rum Ortodokslar, Kutsal metinleri Yunanca'dan okuyup yazarken, diğerleri Ermenice yahut Süryanice, Aramca, Latince vs. dillerde ve alfabelerde okuyup yazmakta, ibadetlerini bu dillerde gerçekleştirmekteydiler. Bu bağlamda, Hristiyan topluluklarda kutsal metinler tek ve ortak bir dilden okunmamaktadır. Hristiyanlıkta zamanla Hz. İsa'ya (a.s) Teslis akidesi doğrultusunda ulûhiyet izafe edilmesi, bu cihetten Cebrail (a.s) aracılığıyla olan vahyin reddi ve bu suretle Hz. İsa (a.s)'ın Rabb kabul edilmesi ile Hz. İsa'nın hayatını ve sözlerini içeren mecmuâlar arasında dördü (Matta, Luka, Markos, Yuhanna) Kutsal Kitap, Yeni Ahid olarak kabul edildi. Bu metinler kaleme alanların aktardığı lisanlardaydı. Buradan başlayarak Hristiyan topluluk ve ekollerinde Kutsal metinlerin farklı lisanlarda yazılıp okunmasının temelini bu durum teşkil etti. Müslümanlıkta ise Kur'an-ı Kerim Arapça olup, kutsal metin olarak sadece bu dilde okunup yazıldığından, Arapça dışında farklı bir ibadet dili kesinlikle olmadığından Hristiyan topluluklarındaki bir ayırım ve tasnif söz konusu olmamıştır. Dini topluluk ve inanç grupları din temelli olarak tasnife tabi tutulmuştur. Bu yüzden Araplardan sonra İslâmiyeti kabul eden topluluklar, zaman içerisinde kendi lisanlarında İslam'ın vahye dayalı temel mukaddes metni olan Kur'ân-ı Kerim ile olan bağ dolayısıyla Arap-Kurân alfabesini benimseyerek kullanmışlardır. Mağrip'ten, Pasifik bölgesine kadar Müslüman topluluklar Kur'ân alfabesini/hatt-ı Kur'ân'ı benimseyerek bazı harf ilaveleriyle (Farsça'daki P,Ç, J, G sesi için yine Arap harfi karakterli ilaveler, Kürtçe'de V sesi için Fa'nın üstüne üç nokta ilavesi ile yapılan ilave, Türkçe'de sağır 'n' ilaveleri gibi) kendi dillerine uyarlamışlardır. Farsça, Berberice, Türk dilleri, Kürtçe, Hintçe/Urduca, Malay dili, Svahili dili hatta Boşnakça, Arnavutça ve Pomakça için tarihte aynı durum sözkonusu olmuştur. Müslüman kavimler okuma yazmaya, eğitime Kur'ân-ı Kerim elifbası ve Kur'ân-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğrenmekle başladılar. Bütün İslâm coğrafyasında değişmeyen bir durumdu. Kesintisiz bir İslâm medeniyetinin unsurları şeklinde tezahür ederdi. Eğitim ve öğretim Kur'ân temelli olarak gelişme göstermekteydi. Bunun bir sonucu olarak, Müslüman topluluklar da kendi lisanlarını Kur'ân alfabesi ile yazıya geçirirdi. Bu şekilde hem Kur'ân hem de Arabi İslâmi ilimlerle olan bağ süregelirdi. Özellikle Osmanlı coğrafyasında bu, daha belirgin bir şekilde tezahür ederdi. İstanbul'da veya Rumeli'de eğitim-öğretime başlayan bir Müslüman, Arnavut olsun, Boşnak veya Pomak, ya da Hırvat, Vlah olsun Kur'ân Elifbası ve Kur'ân-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğrenerek başladılar. Aynı durum, dönemin Türkçe okuma yazmasını öğrenmek isteyen Gayr-i Müslimler için de geçerliydi. Örneğin 17. Yüzyıl Ermeni tarihçilerinden Eremya Çelebi Kömürçüyan Türkçe okuma yazmayı öğrenmeye başlarken Elifba ve Amme cüz'ünü ne şekilde okuduğunu eserlerinde anlatmaktadır.

Kürdistan'da da benzeri durum sözkonusuydu. 6 yaşını aşmış, 7 yaşına basmış bir Kürt çocuğu eğitim öğretime Elifba ile başlayıp, Kur'ân-ı Kerim'i hatmederdi. Sonra da Kürtçe manzum ve mensur bazı eserler okunurdu. Medreselerde tahsillerini sürdürmek isteyenler Arapça İslami ilimlerin tedrisine

bundan sonra başlardı. Kürt topluluklarında Elifba ve Kur'ân-ı Kerim okumak kadınları da kapsar, çoğu mutlaka öğrenmekteydi. Hatta belirli ailelerde kadınlar Molla Hüseyin El-Bâtevî'nin Mevlid-i Şerifi, Nehcu'l-Enâm (Molla Halil El-Es'ardî'nin Kürtçe Manzum Eşâri akâidi), Nubihar ve Akida İmané (Şeyh Ahmed bin İlyas El-Hâni'nin Kürtçe Eş'arî akâidi) gibi Kürtçe kitapları okurlardı. Devam Edeceğiz.

Ana dilde Eğitim Ve Kürtçede Alfabe/İmlâ Meselesi-3

İslâm aleminde, 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar alfabe sorunu olmadığı gibi bu çerçevede bir tartışma da sözkonusu olmazdı. Osmanlı'da ilk tartışmalar, Osmanlı batılılaşmasının hızlandığı Tanzimat sonrasına tekabül eder. İlk önce harflerin ıslahı ile ilgili tartışmalar başgösterir.

Bir ara İstanbul'a gelen Azerbaycanlı edebiyatçı ve dil bilimci Mirza Fethali Ahundof/Ahundzâde (1812-1878) ve Maârif Nâzırı Mehmed Tahir Münîf Paşa'nın (1830-1910) başlattığı tartışmalar Batılı tarz eğitim gören yeni Osmanlı münevverleri arasında yaygınlık arzeder. Münîf Paşa, âzası olduğu Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniye'de (13 Za. 1278/12 Mayıs 1862 tarihinde) arzettiği makale'de; mevcut Arabi harf sisteminin okuma ve yazmayı güçleştirdiğini, öğrenilmesini sınırladığını, oysaki Batılıların münfasıl /mukataa Latin harufu ile kolaylaştırdıklarını, Arap harflerinin de bu yönde ıslahını ifade eder. Harflere hareke koymanın da sorunu çözmeyeceğini ifade eden Münîf Efendi: Arap harflerinin, Latin alfabesinde olduğu gibi münfasıl/ayrık yazılmasını ve bu yönde eserler yayınlanmasını tavsiye eder. (Bkz. Mecmuâ-i Fünûn, Eser-i Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmaniyye, No:14, Shf.74-77, Safer 1280, İstanbul).

1280/1263'te Münîf Paşa tarafından İstanbul'a davet edilen Mirzâ Fethali Ahundof , 20 S. 1280/6 Ağustos 1863'te Cemiyet vasıtası ile Padişah Sultan Abdülazîz'e bir takrir sunar. Ahundof ;bu takrire göre, mevcut Arabi harflerin maarif ve ilmin neşrinde yetersiz kaldığını, bunun için harflerde ıslah yapılması gerektiğini, kendi ıslah edilmiş harf sisteminin İslâm alfabeleri meyanında kabul edilmesini teklif eder (Mecmuâ-i Fünûn, Aynı sayı ve tarih. Shf.69-74). İlk önceleri Arap alfabesi içinde ıslahatı öngören Ahundof, sonraları Türk dilleri için Latin alfabesini savunur. Esasen Mirzâ Fethali Ahundof'un Kemaluddevle Mektupları gibi eserlerine bakıldığında Batıcı/aydınlanmacı ve din karşıtı bir anlayışı açıkça savunduğu görülmektedir (bkz. Mirzâ Fethali Ahundof, Seçilmiş Eserleri (Arap Harfleriyle), Bakü, Yazıcı Neşriyat, 1988).

20. Yüzyıl başında Arnavutlar içindeki bir kısım siyasi yazarların Arnavutça'da Arabi harfler yerine Latin harufunu öngörmeleri gibi ayrılıklar başgösterir. Ne denirse densin alfabe meselesi ile ilgili bir buçuk asıra yakındır süren tartışmaların tümü; kesinlikle İslâm âleminin Batı Avrupa'nın gücü karşısındaki yenilgisi, Batı medeniyetinin galebe çalması ve bu doğrultudaki yenilgi psikolojisine dayalı batılılaşma/modernleşme süreci ile alakadar'dır. Bununla paralel olarak Fransız İhtilâli sonrasında gelişen milliyetçilik-ulusalcılık cereyanlarının İslâm âlemindeki etkisi ile İslâm topluluklarında başgösteren milliyetçilik hareketlerinin temel özelliklerinden biri harf/alfabe meselesini Arap/Arap Kültürü karşıtlığı üzerinden başat bir mesele haline getirilip bunun üzerinden Ümmet'ten , İslâm Medeniyet ve kültüründen tümü ile kopmanın, bu anlamdaki ayrışmanın aracı olarak kullanmaları'dır.

Nitekim, zorluk/kolaylık ikilemi bahane edilerek süregelen elifbâ/alfabe tartışmalarının tümünün gerçek nedeni batılılaşma/modernleşme ve modern/seküler ulusalcı ideoloji doğrultusundaki kesin tercih'tir.

Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki elifba/alfabe tartışmalarına Münif Paşa'nın yukarıda sözü edilen makalesinden beri bakılıp o dönemdeki yayınlar dikkate alındığında, tümü ile bu amaca matuf olduğu aşikar bir surette görülecektir.

Tanzimat sonrasında gelişen Yeni Osmanlılar, batılılaşma/modernleşme sürecindeki Jön Türk hareketleri çerçevesinde gelişme gösteren elifbâ/alfabe tartışmalarının tümü modern- Batı tarzı Latin harflerine geçiş sürecinin sancıları, kademeleri şeklinde cereyan etmiştir. Bunların tümünde, Araplık, Türklük ayrışması da ana vurgu olarak yer almıştır. Bu anlamda elifbayı/alfabeyi, yazma ve okumanın kolaylaştırılması gibi iddialar hiçbir şekilde gerçeği yansıtmadığı gibi, gerçek niyet de kesinlikle bu olmamıştır. Meşrutiyet döneminde harf islahatı için geliştirilen, Enver Paşa'ya nisbetle, Enverî Yazı/Hatt-ı Enverî denilen münfasıl/ayrık yazı, harflerin kelimelerde -Arapçadaki gibi, bitişik değil- tek tek ayrık yazılması üzerine kurulu, Münif Paşa'nın 1862'deki teklifi doğrultusunda yeni sistem yazım mantığı olarak modern Latin alfabesini esas almıştır. Hatta bu konuda Alfabe kitapları bile yayınlanmıştır.(Bkz. T'adil-i Huruf Meselesi, Üçüncü Risale, M. Şinasi-İsmail Hakkı, Amedi Matbaası, 1331; Yeni Yazı Hakkında Vârid Olan Suâl ve İtirazlara Cevaplar, Amedi Matbaası, 1331; Yeni Harflerle Elifbâ, Hayriye Matbaası, İstanbul, 1333).

Bunun yanısıra, Şam Tıbbiye Mekteb-i Mülkiyesi Müdürü ve ulemâdan Milaslı İsmail Hakkı Bey, ünlü/sesli harfleri ve hareketleri belirtmek için yeni münfasıl bir alfabe inşâ eder. Hatta bunun örneklerini, 'Din-i İslâm , Ulûm Ve Fünûn ' adlı eserinde yayınlar (Bkz. Tabip Milaslı İsmail Hakkı, Dîn-i İslâm Ulûm Ve Fünûn, Shf.328-334, Numûne-i Tibaât, Dersâdet, 1327). Oysaki, hiyeroglif, Finike ve Nabti yazısı geleneğinden gelişen Arap-İslâm alfabesi, bu geleneği temsilen kelimenin sureti/resmi şeklinde gelişmiş olup, kelimelerde harflerin münfasıl/ayrık değil, muttasıl/bitişik yazılması bunun gereğidir. Aksi takdirde böyle bir kopuş, bu yazı sisteminde zaten yer alamaz. Bunun, alfabe /yazım mantığı olarak modern-Latin alfabesini esas almaktan başka izahı yoktur.

Müfid Yüksel, Ana dilde eğitim ve Türkçe'de/Kürtçe'de alfabe/implâ meselesi-4 Ana dilde eğitim ve Türkçe'de/Kürtçe'de alfabe/implâ meselesi-4

12 Ekim 2013, 12:46

II. Meşrutiyet döneminin başlarında, Selânik'te çoğu Sabetaycı kökenli bir grup tarafından çıkarılan edebiyata müteallik Genç Kalemler Mecmuâsı , "Yeni Lisan" diye bir hareket başlatır. Osmanlı Türkçesini, Arapça ve Farsça tüm terkip ve kaidelerden kurtarmayı, öztürkçeleşmeyi hedefleyen bu grup, adı geçen mecmuâda ateşli bir savunmaya girerler. O devrin muharrirlerinden -Jön Türklerin ideologlarından ve Tek Parti dönemi resmi ideolojisinin başmimar-larından- Kâzım Nâmi (Duru) (1876-1967), 'Türkçe mi Osmanlıca mı?' başlıklı makalesinde kullanılan dilin Türkçe olduğunu, iddia edildiği gibi, Arapça, Farsça, Türkçe ve Fransızca'dan mürekkebe bir lisan olmadığını , Osmanlıca adlandırmasının anlamsız olduğunu ileri sürer.

Osmanlı Türklerinin dini ve siyasi sebeplerle Arapça ve Acemce eserler kaleme aldıklarını, lisanlarını unutmamakla beraber, Arapça ve Acemce'den çok kelimeler ve terkipler ve kaideler aldıklarını bunun ise ucube bir durum oluşturduğunu ileri sürer. Kâzım Nâmî Bey , dönemin Jön Türk anlayışı doğrultusunda Türkleşme politikası ile dilin sadeleştirilmesi, Türkçeleştirilmesi gerektiğini savunur. (Kâzım Nâmi, Türkçe mi, Osmanlıca mı?, Genç Kalemler Mecmuâsı, Cilt.1, No:12/4, Shf.132-136). Hatta mecmuânın yazı heyeti 'Yeni Lisan Ve Bir İstimzâc' diye bir kitap da yayınlar. Kitap, adından anlaşılacağı gibi ileride gerçekleştirilecek harf/dil devrimine giden yolda istimizâc=nabız yoklaması/fikir yoklaması amacı ile yayınlanmıştır. Kitap; geleceğin artık 'Yeni Lisan' tarafından belirleneceği, Türkçe'nin Arapça ve Farsça kaidelerin boyunduruğundan kurtarılacağı siyahında

sloganik mahiyette ifadelerle dolu'dur. Bu mecmuâda, Tek Parti dönemi edebiyatçı ve eğitimci kadrosunun önemli bir bölümünün yer almış olması; bu dönemde 'Devrim' adı altında gerçekleştirilen reformlar konusunda ipuçları vermektedir. Halkın, kelimeleri telaffuzunun esas alınacağı, literatürde olduğu gibi değil, avamın seslendirdiği şekilde imlâ edileceği vurgulanmıştır. Buna rağmen kitapta bolca Arapça ve Farsça terkip kullanılmış, kelimeler yine de literatüre göre imlâ edilmiştir.(Yeni Lisan Ve Bir İstimzâc, Genç Kalemler Tahrir Hey'eti, Mithat Paşa Sanâyi Matbaası, Selânik). Aynı eser, 1909 yılında Genç Kalemler Mecmuâsının 2. cildinde de tefrika edilmiştir. 1338/1922 Yılında, sabık Çanakkale meb'usu Yahya Sezâi (Uzay) Bey (1879-1970), 'Doğru İmlâ' adıyla bir eser yayınladı. Yahya Sezâi Bey de dil ve harflerde ıslahat ve sadeleşmeyi, dönemin moda ideolojisine uygun Türkçeleşmeyi savunur. Yahya Sezai Bey, bu eserde daha çok Arapçanın tesiri ile Tı, peltek Se, Sad, Dâd, Ha, Zı, Ayn harflerinin Türkçe kelimelerde kullanılmasını eleştirir. Bu ses ve harflerin aslında Türkçede bulunmadığını, dolayısıyla dildeki Türkçe asıllı kelimelerin imlâsında yenileşmeye gidilmesini teklif eder. Yanı sıra, dildeki ünlülerin sadece hareke ve harf-i meddler (Vav, Ya, Elif) ile karşılanamayacağını, Türkçedeki ünlüler için yeni bir takım işaretlerin ilave edilmesini önerir ve bu yönde Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça kelimelerin imlasından tamamen farklı şekilde yazılmasını öngören 'Doğru İmlâ Elifbâsı' diye bir alfabe bölümü ilâve eder. (Yahya Sezaî, Doğru İmlâ Elifbâsı, Mahmud Beğ Matbaası, İstanbul, 1338/1340)

Yine o dönemlerde Kazan ve Kırım Müslüman Tatarları arasında da bu tarz tartışmalar vuku bulur. 1912'de, Orenburg'ta Nakşibendi Hâlidî Meşayihinden Zeynullah Er-Resulî , 'Elifbâ Hakkında' başlıklı bir eser yayınladı. Bu eserde Lügat, Nahiv ve Kıraat ilimlerinde meşhur olan eski İslâm alimlerinin huruf-i Arabiyye ile alakalı kavillerini bir araya getirerek sunar. 1919'da Kazan'da neşredilen, 'Ana Dili Dersleri' başlıklı eserde; bazı kelimelerde, her sese ayrı bir harf verilmesini öngörecektir şekilde yazılması esas alınmıştır.

Ancak, bu çabalar Birinci Dünya Savaşının patlak vermesi ile kesintiye uğrar. Mütareke döneminin ardından Lozan ile birlikte Saltanat kaldırılıp yeni Cumhuriyetin ilanı sonrasında dil ve elifba/alfabe tartışmaları yeniden baş gösterir, lehte ve aleyhte çeşitli kitaplar yayınlanır.

Ana dilde eğitim ve Türkçe"de/Kürtçe"de alfabe/implâ meselesi-5 19 Ekim 2013

1339/1923"te, Tahsin Ömer adlı bir şahıs, "İlmî ve Tarihi Esaslara Nazaran Harflerimiz Latin Harflerinin Aynıdır" başlıklı bir kitabını Mahmud Bey Matbaası"nda bastırır. Latin harfi temelli 38 harflik bir alfabe oluşturur. Hatta kendi teklif ettiği Latin harfli sistemle örnek bir paragraf yazarak eklemiştir. (Tahsin Ömer, İlmî ve Tarihi Esaslara Nazaran Harflerimiz Latin Harflerinin Aynıdır , Mahmud Beğ Matbaası, 1339, İstanbul). 1340/1924 yılında Ali Seydî Bey (1867-1933), "Latin Hurûfu Lisânımıza Kâbil-i Tatbik midir?" başlıklı bir kitap yayınladı. Ali Seydi Bey, bu eserde Türkçe"de Latin harflerini savunanlara, karşı bir savunma olarak bu eseri kaleme aldığı ifade eder. Eserde; özellikle Mustafa Hâmid imzalı, Latin harflerini savunan Tanin gazetesindeki 25 Mart 1340/1924 tarihli bir makale hedef alınır.(Ali Seydi, Latin Hurufu Lisânımıza Kâbil-i Tatbik midir?, İkdam Matbaası, İstanbul,1340). Sadece Türkiye"de değil Azerbaycan ve Bosna"da bile yayınlar yapılır. Bakü"de, 1926 yılı 26 Şubatından 26 Martına kadar bir ay süren Türkiyât Kongresi yapılır, birçok ülkeden murahhaslar katılır. Kongreye katılan Kazan Tatar murahhası Alimcan Şeref Bey, bazı ıslahlar muvacehesinde Arabi harflerin devamını savunan bir tebliğ sunar. Bu tebliğ, aynı yıl Abdullah Battal tarafından Türkiye Türkçesine çevrilerek İstanbul"da "Harflerimizin Müdafası" namı ile

yayınlanır. Bakü Türkiyat Kongresi"nde, Türkçe"de Latin harflerinin kullanılması yönünde görüşler ağırlık kazanıp bu yönde bir karar alınır. Bu karara karşılık Osmanlı Musevilerinden Bodrumlu ünlü Ansiklopedist Avram Galanté 1925 ve 1927 yıllarında "Türkçe"de Arabî Ve Latin Harfleri Ve İmla Meselesi " Ve "Arabi Harfler Terakkimize Mani Değildir" başlıklı, Türkçe"de Arabi harflerini müdafaa eden iki kitap yayınlar. Avram Galanti, 1926 yılında Akşam Gazetesi"nde "Bakü Türkoloji Kongresi"nin Gayr-i İlmi Bir Kararı" başlıklı kongre kararını eleştiren uzun bir makale yayınlar. (Akşam, 24 Mart 1926, Shf.2) Yine 1926 yılında Gostivarlı Abdülhakim Hikmet Efendi "Türkçe İçin Arab Harfleri mi İyi? Latin Harfleri mi?" başlıklı bir kitabı, Saraybosna Hikmet Matbaası"nda yayınlar. Bazı ıslahatı havi olmak şartıyla, Arabi harfleri müdafaa eder. Hatta bunun yanısıra, Arap Harfleri ile Arnavutça Elifbâ/Alfabe kitabı bile yayınlar.1925 yılında, Dr. Bekir Çobanzâde "Kırım Tatar İlmî Sarfı" unvanlı, Kırım Tatarcası"nı öğreten bir Sarf kitabını Kırım/Akmescid"te yayınlar. Ancak Çobanzâde bu eserinde, hareke karşılığı olarak her sese bir harf ittihazını esas almış, hareketleri harflerle resmetmiştir. 1927 Yılında Erkân-ı Harbiye Mektebi mezunlarından Hidayet İsmail; "Arab Ve Latin Harfleri" başlığını taşıyan bir rapor hazırlayıp, Maarif Vekâleti"ne gönderir. Bu raporda; ileri Avrupa/Batı toplumlarının ilerlemesi, İslam toplumlarının ise geri kalması tartışmaları üzerinden harf tartışmalarına girilir. Daha sonra Arap harflerinin okuma/yazma ve anlamadaki zorluğu konusu dile getirilir. Türkçe"de harflerin bitişik değil, münfasıl/ayrık olması gerektiği ve her ses için müstakil bir harfin uygun olduğu vurgulanır. Bu bakımdan Arap harflerinin ıslaha kabil olmadığını, münfasıl yazılmaya müsait olmadığını; ancak Latin harflerinin münfasıl yazılması dolayısı ile uygun olduğu savı ileri sürülür. İsmail Hidâyet Bey, Arap Harfleri ile Latin harfleri arasında ilginç mukayeselerde de bulunarak, aslında Latin harflerinin eski Arap harfleri tarzının gelişmiş- çağdaşlaşmış hali olduğunu ileri sürer. İsmail Hidayet Bey, raporunu Latin harflerinin bazı ıslahat ile Arap harfleri yerine ikamesi temennisi ve hamaseti ile sonlandırır. (İsmail Hidâyet, Arab Ve Latin Harfleri, Şehzâdebaşı Evkâf-ı İslâmîye Matbaası, 1927, İstanbul)

Tüm bu tartışmalara ve bu konudaki karşı çıkışlara rağmen, Cumhuriyetin kurucu kadrosu radikal bir tutumla 1928"de Latin harfi temelli yeni harfleri kabul edip yürürlüğe koyar. Hatta öncesinde kurulan Dil Hey"eti"ne bu konuda rapor hazırlatılır. İbrahim Necmi (Dilmen)"nin yazıp, Falih Rıfki (Atay), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi, Ahmed Cevat, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Fazıl Ahmet, Mehmed Emin (Yurdakul), Mehmed İhsan"ın imzalarının bulunduğu, tümü ile Latin harflerini esas alan harflerin kabulünü öngören rapor/layiha; Mustafa Kemal"e sunulur. 41 sahifelik bu rapor doğrultusunda 1 Kasım 1928 tarihli, 1353 sayılı kanunla Latin harfleri, Türkçe için tek yazım şekli olarak kabul edilip yürürlüğe konur. Arap harfleri, 1929 yılı başından itibaren tümü ile yasaklanır. Arap harfli her türlü Türkçe yayın ve yazı amansız bir şekilde yasaklanır. Toplumun hiçbir değer ve hassasiyeti dikkate alınmaz. Tanzimât"tan beri süregelen Batılılaşma anlayışı, çok daha radikal bir çizgi ile topluma dayatılır. Tanzimat döneminde, Münif Paşa"nın makalesinde öngörülen harf anlayışı üzerinden, adeta onun hayallerini gerçekleştirecek şekilde uygulamaya konulur.

Ana dilde eğitim ve Türkçe'de/Kürtçe'de alfabe/ımlâ meselesi-6

1928 sonlarında, yeni Latin harfli yazıyı okullarda/mekteplerde öğretmek için peş peşe yayınlanan Alfabe kitaplarında, bu açıkça dile getirilmiştir. İlk Türk Neşriyat Yurdu tarafından 'Doğru Alfabe' diye Arap ve Latin harfi karışımı bir kitap yayınlanır. Kitabın kapağında ' Gâzi hazretlerinin Son Tâdilâtını Hâvî Olduğu Gibi, Dil Encümeni Tarafından Tashih Edilmiştir' ibaresi yer almıştır. (M. Necmeddin-Ö. Rıza, Hakiki Doğru Alfabe, Türk Neşriyat Yurdu, 1928). Ardından aynı yılın sonunda Latin harflerini öğretmeye yönelik Arap-Latin harfli- karışık bir dizi alfabe kitabı yayınlanır. Necmeddin Sadık'ın 'Türk Alfabeti' başlıklı eserin kapağında şu ifade de yer almıştır. "Büyük Taarruz'a karar verdiğim zaman, İsmet Paşa'ya: Göreceksin neler olacak! Demiştim; Şimdi size

söylüyorum : neler olacak! Gâzi Mustafa Kemal" . Server Ziyâ Bey'in Latin harfleri ile ilgili yayınladığı kitap ise ' gerçek maksadı tümü ile ele verecek şekilde'Türkün Yeni Dili' adı ile yayınlanmıştır.Kitabın kapağında Arabi harflerle ' Gâzi hazretlerinin tensib buyurdıkları en son tâdilât esas tutularak tertib edilmiştir.' İfadesi de yer almıştır. (Server Ziyâ, Türkün Yeni Dili, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1928) Bu doğrultuda yeni Latin harflerini öğretme amacı ile 'Harf Kursları' 'Halk Dershaneleri' ve 'Millet Mektepleri' açılır. Buna yönelik olarak Maarif Vekâleti ' Millet Mektepleri Ve Halk Dershaneleriyle Harf Kurslarında Alfabe, Kıraat, Yazı Ve İmlâ Tedrisi Usulü' başlıklı Arabî harflerle bir kitap yayınlar. (M.V Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928) Özellikle Dil Encümeni Reisi İbrahim Necmi (Dilmen) Bey'in 'Muallimlere Ve Umuma Mahsus Yeni Harflerle Türkçe Okuma Yazma Dersleri' adlı 1928 yılı sonunda yayınlanan eseri, Münif Paşa'dan beri Batılılaşma/modernleşme sürecinde Alfabe/Harf ıslahatı, Latin Alfabetesine geçiş sürecinin sonucunu ve özeti teşkil etmiştir. Özellikle İbrahim Necmi Bey, eserinin dört sahifelik ' Harflerimizi Değiştirmeye İhtiyacımız' mukaddimesinde bu süreci özetlemiş . İbrahim Necmi Bey bu mukaddimedede, asırlarca süren Türk hakimiyetine rağmen Osmanlıların idaresi altındaki Türk olmayan unsurlara Türkçeyi öğretemediğini, onların da anadili haline getirmedeğinden yakınlıkla ' Bu itibarla, Türkçenin asırlardan beri Türk hakimiyeti altında yaşayan diğer milletlere anadili olamamasına ne kadar taaccüp edilse yeri vardır' demektedir. Hadisenin sebebinin de Türk lisanının tarihi sebeplerle, Arapça ve Acem lisanının etkisi altında, bu lisanların kaidelerini de benimseyerek adeta zincirlere, prangalara vurulduğunu ileri sürmüştür.Ancak, Mustafa Kemal'in başlattığı yeni reform ve misli görülmemiş devrimlerle bu prangalardan, zincirlerden kurtulma sürecinin başladığını iddia etmiştir. Arap harfleri ile yazılan yazıların Türkçe'nin yapısına ve özüne uygun olmadığı, belli bir zümrece kullanılan/yazılan lisanın halk diline yabancı olduğu, halkın bunları anlamadığı tezini tekrarlamıştır. Halkın okur-yazar hale getirilmesi için bu inkılabın yapıldığını ve bu yüzden her sese bir harf ilkesi esas alınarak bu doğrultuda münfasıl yazılan Latian alfabetesine yeni ilavelerle, yeni yazı sisteminin oluşturulduğunu ifade eder.Bununla 'Bittabii, sadâli harften mahrum olan Arapça'dan, uzaklaşmak lâzım geliyordu. Buna mukâbil bütün medenî Avrupa ve Amerika'nın kullandığı sadâli harflere mâlik bir alfabe vardı. Türk milleti de bittabi onu benimsedi' ifadesiyle, harf ıslahatı ve değişimini öngören çevrelerin Münif Paşa'dan başlayarak asıl niyetlerinin Batıcılık, Batılılaşma olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. (İbrahim Necmi, Muallimlere Ve Umuma Mahsus Yeni Harflerle Türkçe Okuma Yazma Dersleri, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1928)

Türkiye'de, ulus-devlet bağlamında, 1920'li yıllarda zirveye çıkan harf/dil devrimleri, bugüne kadarki süreçte Türkçe'de onulmaz yaralar açtı. Zengin ve geniş bir coğrafyada kullanılmış olan bir imparatorluk/medeniyet dili, bir Lingua Franca, pozitivist/batıcı ulusalcılık adına tasfiye edilip neredeyse yok edildi. 1928 öncesini unutturan, bu anlamda sil baştan haline ircâ edip, kadükleşen bir ulus-devlet diline dönüştürülüp iyice fukaralaştırıldı.Bu anlamdaki dil fukaralığı günümüzdeise tavan yapmış durumdadır. Türkiye'de Kürtçe, Arnavutça, Boşnakça ve Kafkas dilleri başta olmak üzere tüm bölgesel-yerel ve kadîm diller Cumhuriyet döneminde uzun yıllar yasaklandığı için bu anlamda asırlardır var olan dil ve kültür çeşitliliği/zenginliği de budanmıştır. Geçen yüzyıl başındaki Osmanlı Türkçesi ile, bugünkü çağdaş Türkçe mukayese edildiğinde travmanın boyutları daha da iyi görülebilecektir. Üniversite mezunu yeni kuşaklar artık, dili konuştukları gibi yazıya geçirmekte, literatür dili kaybolmaya yüz tutmaktadır. Gelecek zaman kipi dahi yanlış yazılmaktadır. Hele ki Türkiye'de, batılılaşma hedefi ile yapılan harf/dil devrimi sürecine rağmen, İngilizce başta olmak üzere batılı dillerin de öğretilmesinde ciddi bir başarısızlık gözlemlenmektedir. Bu alandaki başarısızlık İngilizce ağırlıklı eğitim yapan kurumlarda bile gün geçtikçe artış göstermektedir. Bu konuyu daha önce bu sütunlarda 'Türkiye'de Lisan Fukaralığı' başlıklı makalede detaylı bir biçimde irdelemiştik. Açıkçası, Türkiye, harf/dil devrimleriyle imparatorluk kültür ve zenginliğinden soyutlanmış,

olabildiğince fukaralaştırılmış, yapay ve dar alana hapsedilmiş tek bir dile ve bu tek dil üzerinden ilim ve kültür yapmağa zorla mahkum ettirilmiştir.

Ana dilde Eğitim Ve Kürtçede Alfabe/ İmlâ Meselesi-7

Kürtçe"de ise, bir saray/imparatorluk dili, bir Lingua Franca haline gelmese de, zamanla çok zengin ve yaygın bir konuşma dili haline gelmiş, şifahi/sözlü manzum/mensur Tasavvuf ve halk edebiyatı büyük gelişme göstermiştir. Bu sadece Kurmanci lehçesi için değil, Sorani, Hewramanî-Gorânî, Zazaki/Dimilikî ve Lori lehçeleri için de sözkonusu olmuştur. 20. Yüzyılın ikinci yarısına kadar yazılı metinler Arabi harflerle, Arabi, Farsî, Hindî, Paştunî, Belûcî ve Osmanlı imlâlarıyla uyuşan imlâ ile kaleme alınmıştır. Sadece Kurmancî lehçesi ile değil, Gerek, Baba Tahir Hemedânî'nin Lori lehçesindeki, Râcî diyeleğindeki Rubâiyyatı (Bkz. The Lament Of Baba Tahir, Being The Rubâiyyât Of Baba Tahir Hamadâni, London, 1902 Bu kitap"ta Edward Heron-Allen'in Baba Tahir"le ilgili geniş bir İngilizce mukaddimesi yer almaktadır.; Çârineyîn Baba Tâhiré Uryân, Tahsin İbrahim Doskî, Dohuk, 2010), gerekse Mevlâna Hâlid-i Şehrezorî Bağdâdî'nin Hewramanî_Gorânî lehçesi ile yazdığı Kürtçe Münacât, Na"t ve Kasideler yine Arabi elifbâ ile kaleme alınmıştır. (Mevlâna Hâlid'in Kürtçe şiirleri için bkz. Divân-ı Mevlâna Hâlid, İstanbul, 1260; Abdülkerîm El-Müderriş, Yâd-ı Merdân, Bağdat, 1979) Kısacası, Kürtçe"de, tüm diyeleklerinde Hatt-ı Kur"ân ve elifbâsı esas alınmış, Arapça ve Farsça"da bulunmayan, dudaksı V sesini vermek üzere, Fâ"nın üzerine üç nokta konarak bu sesin harfi eklenmiştir. Bir de Kürtçe"de Osmanlı Türkçesindeki Nazal N bulunmamaktadır. Kürtçe"de bildiğimiz ilk lügat kitaplarını, 18. Yüzyılda Kürtçe-Farsça; Kürtçe-Arapça bazı sözlükler oluşturulmuş. 18. Yüzyıla ait olduğu muhtemel Kürtçe- Farsça bir lügat, Ali Emiri Kütüphanesi yazmaları meyanındaki bir mecmuâ içinde yer almaktadır. 18. Yüzyıl başında Ahmedé Xânî'nin Nubihar/Nubâra Biçukân (Çocukların Turfandası) adıyla yazdığı Kürtçe-Arapça manzum çocuk lügatı zamanla bölgedeki tüm medreselerde Arapça eserlerin okunmasına geçilmeden zorunlu olarak okunan temel bir eser olmuştur. Yine Şeyh Ahmed el-Hânî'nin Kürtçe Manzum Eş"arî akâidi (Aqîda İmané) de aynı şekilde şöhret bulmuş, Nubihar ile birlikte medreselerde okutulmuş, halen okutulmaktadır. (Nubar/Nubihar ve Aqîda İmané "nin bilinen en eski yazma nüshaları için bkz. Kahire, Dâru"l-Kutubi"l-Mısriyye, Hizânetu"t-Timuriyye, No: 46; Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi Yazmaları, No: 751 ve 961) .Yanısıra, Kürt dili ve Grameri ile ilgili 18. Ve 19. Yüzyılda Batılı Oryantalistlerin bazı çalışma ve eserleri sözkonusudur. Dal .P. Maurizio Garzoni'nin 1787"de Roma"da yayınladığı " Grammatica E Vocabolario Della Lingua Kurda-Kürtçe Gramer ve Vokabüleri/Sözlüğü" adlı eseri bu konuda ilk bilinen çalışmadır. 19. Yüzyılda Batı"da bu yöndeki çalışmalar artış gösterir. Rusya"nın Erzurum Konsolosu M. Alexandre Jaba"nın 1860"ta St. Petersburg"ta yayınladığı, Kürtçe/Kurmanci yazı ve hikâye örneklerini içeren "Recueil De Notices Et récits Kourdes adlı çalışması, 1879"da M. Auguste Jaba"nın Snt. Petersburg"ta yayınladığı Kürtçe-Fransızca sözlüğü, Ferdinand Justi"nin 1880"de yine St. Petersburg"ta Almanca neşrettiği "Kurdische Grammatik" adlı Kürtçe grameri; E.B. Soane"nin 1913"te Londra"da yayınladığı "Grammar Of The Kurmanji Or Kurdish Language adlı kapsamlı çalışması, bunun başlıcalarıdır. 19. Yüzyıl Osmanlısında ise, Mutki Kaymakâmi Yusuf Ziyâeddin Paşa El-Hâlidî El-Makdisî, "El-Hediyyetu"l-Hamîdiyye Fi"l-Lugati"l-Kurdiyye" adlı ünlü eserini 1310/1894 yılında yayınladı. (Şirketi Mürettebiye Matbaası, İstanbul). Kitabın ilk otuz sahifesi Kürtçe ile ilgili giriş bilgilerine ve gramerine ayrılmıştır. Daha sonra ise Kürtçe"den Arapça"ya 230 sahifelik lügat/sözlük yer alır. Sözlük kısmının ardından Kürtçe manzum örneklere yer verilmiştir. Kitabın sonunda ise dönemin önemli şahsiyetlerinin kaleme aldığı takrizler yer almaktadır. Bu eseri 1975 v3 1987"de Beyrutta iki kez yayınlayan Dr. M. Mokrî Kürtçe-Arapça sözlük kısmı dışındaki tüm bölümlerini çıkararak yayınlamıştır. Yine bu eserin M. Emin Bozarıslan tarafından Türkçeye çevrilerek yapılan yayını ise ilmi bir neşir olmaktan uzaktır.

1317/1901 yılında ise, Harput ulemâsından müderris Ömer Avnî Efendi, Kürtçe Sarf-Nahiv/Gramer kurallarını kapsamlı bir şekilde anlattığı "Kavâid-i Lisân-ı Kürdî" adlı 98 sahifelik eserini telif eder. Bu eserini 1328/1912'de El-Aziz'de Hurşid Efendi matbaasında neşreder. Kitabın mukaddimesinde, Kürtçe konuşulan Aşâir mıntıkalarındaki mekteplerde okutulması temennisi ile bu kitabın hazırlandığı, böylelikle ana dili Kürtçe olup bu lisan dışında başka lisan bilmeyenlerin bu lisanın kavâidini öğreneceklerini, ayrıca bu kitapla Türk çocuklarının Kürtçe, Kürt çocuklarının da Türkçeyi de öğrenmelerinin yolunun açılacağı belirtilmektedir. Özellikle Ömer Avni Bey'in hocazâdesi olan Kemaleddin Harputi'nin takrizinde detaylı bilgiler yer almıştır. Eser, Emsile-i muhtelifi konusu ile gramere girmekte, fiil çekimleri, izafet terkipleri, sıfatlar, edatlar gibi konularla devam eden eser, döneminde Kürtçe" saf-nahiv"de bilinen en kapsamlı eserdir.

Anadilde Eğitim 8

3 25/1909 yılında ise, Bediüzzaman'ın yakın dostlarından Mutki Zenderli Halil Hayâlî Bey, Kurmanci lehçesinde bir elifbâ kitabı hazırlar. Bu Elifbâ, yayıncı-kitapçı Diyarbekirli Ahmed Ramiz Bey tarafından Hattat Hamid Aytac'ın (O dönemde kullandığı isim Musa Azmi el-Kürdî) hattı ile bastırılır. (Bkz. Elifbâ-yı Kurmanci, Muharrir: Halil Hayalî Mutkî, Tâbî": Kürdîzâde Ahmed Râmiz, 1325). Bediüzzaman Hazretleri, "İki Mekteb-i Musibet" in Şehâdetnâmesi ve Divân-ı Harb-i Örfî" adlı eserinde Halil Hayali Bey'in Kürtçe"nin Sarf ve Nahvini vücuda getirdiğini ifade etse de, Sarf-Nahiv"le ilgili bu eser basılmadan kalır:

"İşte hamiyet-i millinin bir misâlini size tekdîm ediyorum ki, o da Mutkili Halil Hayali Efendi"dir ki, hamiyet-i millinin her şubesinde olduğu gibi, bu şube-i lisân meydanından "Kasbu"s-Sebakî" ihrâz eylemiş ve lisânımızın esası olan Elifbâ ve Sarf ve Nahvini vücuda getirmiş ve hatta diyebilirim ki, asr-ı hamiyet ve gayret ve fedakârlık ve himâyet-i zuafâimtizâc ederek vücud-ı mânevisini teşkil etmiştir. Hakikaten Kürdistan mâdeninden böyle bir cevher-i hamiyete rast geldiğinden bizim istikbâlimizi onun gibi ümidinden birçok cevâhir işlendirecektir. İşte bu zât-ı şayân-ı iktidar bir numûne-i hamiyet göstermiş, ve muhtâc-ı tekemmül-i lisân-ı millîmize dâir bir temel atmış onun eserine gitmeğe ve temeli üzerine binâ etmeği ehl-i hamiyete tavsiye ediyorum. Bediüzzaman Said-i Kürdî." (İki Mekteb-i Musibetin Şehâdetnâmesi Yahud Divân-ı harb-i örfî Ve said-i Kürdî, Shf. 48, Tâbî": Kürdîzâde Ahmed Ramiz, İkbâl-i Millet Matbaası, 1327 İstanbul). Memur Sicil defterine göre, 1281 senesine Bitlis-Mutki Zender karyesinde Mutkî aşiretinden Yusuf Ağa'nın sulbünden dünyaya gelen Halil Hayali Bey, medrese tahsili aldıktan sonra Bitlis"te memuriyete başlar. Bitlis"ten sonra Siirt, Ankara gibi yerlerde Orman, maâdin ve Ziraat Nezaretine bağlı olarak memuriyetini sürdüren Halil Hayali Bey" in, son olarak Halkalı Ziraat mektebi muhasebe memurluğu yaptığı tesbit olunmuştur. İstanbul"da hemşehrisi olduğu Bediüzzaman hazretleri ile yakın dostluğu bilinen Halil Hayali Bey" in vefat tarihi ve yeri tesbit edilememiştir.

Ardından, aslen İran Kürtlerinden, kuvvetli bir medrese eğitimine sahip olup, Bâbîlî hariciye kalemî Arabî-Farsî mütercimliği ve Osmanlıların İran-Hoy şebenderliği (konsolosluğu) vazifelerinde bulunmuş olan yine Bediüzzaman'ın dostlarından Mehmed Mihrî Bey "Mukaddimet"u"l-İrfân" adı ile Kürtçe gramerine giriş risalesi hazırlar. 16 sahifelik bu risale, 1334/1918 senesinde, Eyüp-Hüsrevpaşa Dergâh-ı Şerifi son postnişîni Seyyid Şefik El-Arvâsî (Bilahare Sultanahmed Camii başımanı, Vefatı: Mart 1970-İstanbul) tarafından neşredilir. (M.M, Mukaddimetu"l-İrfân, Tâbî" Ve Nâşiri: İstanbul Müderrislerinden Arvâsîzâde Seyyid Muhammed Şefik, 1334, İstanbul Necm-i İstikbâl Matbaası) Mehmed Mihrî (Hilav) Bey, Cumhuriyet döneminde avukatlık yapmış olup, 1952'de Bediüzzaman Said En-Nursî Hazretleri'nin Gençlik Rehberi ile ilgili İstanbul"daki mahkemesinde avukathlığını yapmıştır. Mehmed Mihrî Hilav 1956'da İstanbul"da vefat etmiş. Oğullarından Hacı Necmeddin Hilav 2000 yılında, diğer oğlu Felsefeci Selahaddin Hilav ise 2007'de vefat etmiştir.

1337/1921'de ise, İstanbul'da teşkilatlanmış olan Kürd Talebe Hivî Cemiyeti Kürtçe'nin Sorani/Babânî ve Kurmanci her iki lehçesinde Hîkeré Zimané Kürdî (Kürt Dilinin Öğreticisi) adıyla 64 sayfalık bir konuşma rehberi yayınlar. Kürtçe'de Batılılaşma ve modernleşmenin etkisiyle alfabe/implâ ile ilgili ilk tartışma bu kitabın önsözünde yer alır. Kurmancî, Sorani-Babanî ve Türkçe olarak yayınlanmış önsözde buna dair şu cümleler yer almıştır:

"Bu kitabı, Kürdçeyi bilmeyen, genç arkadaşlarımıza bir lisan rehberi olmak üzere takdim ediyoruz. Bu eserde tâkip ettiğimiz gâye ancak tekellümü az-çok öğretmek olduğundan, kavâid ve implâ hususâtına ehemmiyet verilememiştir. Bugünkü yazının lisânımızı ifâdedeki noksanını ve bâzı kavâid-i sarfiyemizin tesbiti, âtiye ve daha selahiyetdâr zevâtın uhde-i mârifetlerine kalmıştır. Bu eserde yalnız, Kürdçeyi mümkün merteye telaffuz edildiği gibi yazmağa dikkat edilmiştir. Bununla, lisânımızı mükemmelen yazıp okumak için Serî bir ıslâh-ı hurûfun derece-i zarûreti bir def'a daha şiddet-i kâfiye ile anlaşılması olsa gerektir.

Kürd Talebe Hivî Cemiyeti dokuz senelik mesâisine bir de böyle bir eser ilâve edebildiğinden kendisini bahtiyar addeder." (Hîkeré Zimané Kürdî, Kurmancî-Babânî, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1337/1921) Buradan, o dönemlerde moda şeklinde Batılılaşma/modernleşme kasırgası ile Latin harflerine geçiş süreçlerinde dillerde peleseng olan "Islâh-ı Huruf" korosuna bu kitabı neşreden Kürt talebelerin de katıldığı anlaşılmaktadır.

1925'ten itibaren Şeyh Said hadisesi üzerine yürürlüğe konan Takrir-i Sükun kanunu ile, Kürtçe'de yayın faaliyetleri Türkiye'de tümü ile durur. Türkiye dışında, Suriye'de bulunan Cizreli Bedirhan Paşa'nın torunlarından Emir Celâdet Bedirhan ise bu faaliyetlerini sürdürür. 1933 yılına kadar, çıkardığı Hewar mecmuâsını Şam'da Arabi-İslâm harfleri ile neşreder. 1934 yılında ise, Türkiye'deki harf devriminden etkilenecek mecmuâsını Latin harfleri ile yayınlamaya başlar:

"Kurmanci lehçesini konuşan Kürtlerin büyük çoğunluğunun yaşadığı Türkiye'de Mustafa Kemâl Atatürk'ün yaptığı reformlardan esinlenen Celâdet Bey'in ilk işi Latin harflerine dayanan bir alfabe yaratmak oldu." (Roger Lescot, Kürtçe Grameri, Doz Yayınları, İstanbul). Böylece, Türkiye'nin tek parti dönemi devrimlerinin etkisi ile Kürtçe'nin Kurmanci lehçesinde latin alfabesine ilk adım atılmış olur.